

Doktorský workshop 2021

Jan Červinka

studijní program: Architektura a urbanismus

obor studia: Dějiny architektury a památková péče

Fakulta architektury ČVUT v Praze

Ústav teorie a dějin architektury, Výzkumné centrum průmyslového dědictví

téma práce: Průmyslové dědictví v 21. století – kritéria a evidence pro nové využití

školitel: PhDr. Benjamin Fragner

školitel specialista: Mgr. Jan Zikmund, Ph.D.

Proměny programového zájmu o průmyslové dědictví a hledání aktuálního tématu

anotace:

Jakým vývojem prošel programový zájem o průmyslové dědictví od osmdesátých let 20. století? Může zachycení takových proměn podpořit rozpoznávání aktuálních hodnot a zpřesňování východisek, jak se k průmyslovému dědictví stavět v 21. století? Argumenty pro opětovné využití opuštěných průmyslových staveb lze formulovat z hledisek udržitelného rozvoje a památkové péče stejně jako z pohledu současné architektonické tvorby a studentských projektů.

cíle, metodologie:

Rozpoznávání aktuálních hodnot průmyslového dědictví a jeho využití společností v současnosti či blízké budoucnosti může podpořit zachycení proměn odborného přístupu k průmyslovému dědictví. Výzkumnou oblast vymezuje programový zájem o průmyslové dědictví na území České republiky od osmdesátých let 20. století do současnosti. Poznatky výzkumu mohou mít využitelnost pro reflexi v projekční praxi a v památkové péči.

Strategickým cílem práce je zpřesnění východisek, jak se stavět k průmyslovému dědictví v 21. století. Výzkumná otázka směřuje k bližšímu pochopení, jak se proměňoval a proměňuje programový zájem o průmyslové dědictví na území České republiky od osmdesátých let 20. století do současnosti a jaká jsou jeho specifika.

Taktické cíle zahrnují vytvoření historiografického přehledu programového zájmu o průmyslové dědictví na území České republiky od osmdesátých let 20. století do současnosti. Dále pak rozšiřování a prohlubování informací v databázi Registr průmyslového dědictví Výzkumného centra průmyslového dědictví FA ČVUT v Praze. V neposlední řadě také formou případové studie zpracování podrobné industriální topografie, analýzy a vyhodnocení aktuální situace průmyslového dědictví na příkladu města Nymburka, které průmysl v 19. století proměnil z menšího zemědělského města na jedno z průmyslových center středního Polabí a v současnosti v Nymburce řeší, jak přistupovat k architektonickému dědictví průmyslu, kterému město vděčí za svůj novodobý rozvoj a podobu.

Vlastní výzkum zahrnuje rešerši literatury, analýzy relevantních teorií, sběr a analýzy informací, test hypotéz, formulaci zobecnění a závěry. Informačními zdroji výzkumu budou: archivní průzkum včetně archivu Výzkumného centra průmyslového dědictví FA ČVUT, důkladná rešerše relevantní primární i sekundární literatury a periodik, rozhovory s pamětníky, terénní průzkum včetně fotografické dokumentace a v neposlední řadě databáze Registr průmyslového dědictví Výzkumného centra průmyslového dědictví FA ČVUT, která bude zároveň doplňována a editována.

Výzkum navazuje na autorovu spolupráci s Výzkumným centrem průmyslového dědictví FA ČVUT na dvou projektech NAKI (Industriální topografie České republiky. Nové využití průmyslového dědictví jako součásti národní a kulturní identity, 2011–2014; Industriální architektura. Památka průmyslového dědictví jako technicko-architektonické dílo a jako

identita místa, 2016–2020) a zužitkuje poznatky, které přinese výzkumný projekt Hledání aktuálního tématu. Nové využití průmyslového dědictví ve studentských projektech na ČVUT, 2021–2022, realizovaný v rámci Studentské grantové soutěže ČVUT.

dílčí výsledky (průmyslové dědictví a železnice):

Na stavební dědictví železnice se zaměřuje zájem dopravních a stavebních inženýrských oborů především v souvislosti s postupnou obnovou a rozvojem železniční infrastruktury a kolejové dopravy. Železniční liniové stavby se výrazně projevují jak v krajině, tak v sídelních celcích, kde nádraží představují místa uzlů dopravních tepen. Dnešní dopravní terminály fungují s vazbou na starší drážní stavby a ocitají se tak v blízkosti historických center.

Drážní stavby a areály zároveň poutají pozornost jako výrazná součást průmyslového dědictví. Jako památky techniky a průmyslu jsou dlouhodobě systematicky mapovány a odborná veřejnost se věnuje identifikaci jejich urbanistických, architektonických, památkových a kulturněhistorických hodnot. V počátcích formování programového zájmu o průmyslové dědictví u nás výrazně figurovala právě drážní výpravní budova. Rok po demolici památkově chráněného nádraží Praha-Těšnov byla ustavena v roce 1986 při Národním technickém muzeu Sekce na ochranu průmyslového dědictví, kterou vedl profesor Emil Hlaváček. V roce 1998 profesní organizace Česká komora autorizovaných inženýrů činných ve výstavbě (ČKAIT) a Český svaz stavebních inženýrů (ČSSI) založily Kolegium pro technické památky ČKAIT & ČSSI, kterému předsedá Svatopluk Zídek. Sekce a Kolegium začaly od roku 2001 pořádat pravidelné mezinárodní setkání Bienále Industriální stopy. Jeho dalším významným organizátorem se stalo Výzkumné centrum průmyslového dědictví (VCPD) pod vedením Benjamina Fragnera, které bylo zřízeno v roce 2002 při rektorátu Českého vysokého učení technického v Praze (ČVUT). Toto referenční pracoviště pro průmyslové dědictví České republiky je členem mezinárodní organizace pro ochranu průmyslového dědictví TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) a od roku 2010 působí při Fakultě architektury ČVUT. Průmyslovému dědictví se rovněž věnuje institucionální státní památková péče, tedy dnešní Národní památkový ústav, jeho územní odborná pracoviště a generální ředitelství, kde je specialistkou Eva Dvořáková. V roce 2014 Národní památkový ústav zřídil v Ostravě Metodické centrum průmyslového dědictví. Z pedagogického hlediska se průmyslovému dědictví věnuje intenzivně Katedra architektury Fakulty stavební ČVUT a profesor Tomáš Šenberger. Na Fakultě architektury to jsou především Ústav teorie a dějin architektury, vedený profesorem Matúšem Dullou a Ústav památkové péče v čele s profesorem Václavem Girsou.

Profesní organizace stavebních inženýrů ČKAIT a ČSSI uspořádaly v roce 1996 první mezinárodní konferenci Městské inženýrství, která se každoročně konala v Karlových Varech a v letech 2018 a 2019 v Chebu. V roce 2006 se účastníci konference věnovali tématu Železnice a město a v roce 2016 tématu Město a konverze industriálních areálů. Od roku 2019 ČKAIT a ČSSI pořádají v Teplé mezinárodní konferenci Inženýrské problémy obnovy památek. V rámci mezinárodního Bienále Industriální stopy se v roce 2011 uskutečnil workshop na téma Nákladového nádraží Žižkov. V roce 2012 VCPD uspořádalo výstavu a následně také mezinárodní konferenci Pražská nádraží ne/využitá a vydalo stejnojmennou publikaci. V témže roce uspořádala nezisková organizace Institut pro památky a kulturu konferenci ProPamátky – obnova a využívání nádraží. V roce 2013 Národní památkový ústav zřídil Komisi pro ochranu památkového fondu v oblasti železniční dopravy, která je specializovaným poradním sborem generální ředitelky a věnuje se památkovému fondu souvisejícímu s vývojem železniční dopravy na území České republiky. Sedmý ročník konference Křižovatky architektury se v roce 2015 zaměřil na téma Železnice, město, architektura. V roce 2017 uspořádala Katedra architektury Fakulty stavební ČVUT konferenci Železnice – specifika, výzvy a limity ochrany a nového využití železničního dědictví, z níž následně vznikla obsáhlá publikace. O rok později státní organizace spravující drážní stavby, tehdejší Správa železniční dopravní cesty, přinesla informaci o plánu na demolice budov nádraží a jejich nahrazení modulárními stavebními buňkami. Na závažnost situace a rizika

takovýchto plošných plánů reagoval otevřený dopis zástupců odborné veřejnosti adresovaný generální ředitelce Národního památkového ústavu Naděždě Goryczkové. Autory dopisu byli profesor Tomáš Šenberger, Karel Hájek a Benjamin Fragner. V roce 2019 vznikl dokument Koncepce při nakládání s nemovitostmi osobních nádraží, který společně připravily Ministerstvo dopravy, Správa železnic a Státní fond dopravní infrastruktury. V roce 2020 Správa železnic ohlásila další etapy modernizace stanic a s tím související seznamy historických výpravních budov, které čeká demolice. Výrazná vlna kritiky občanské společnosti a odborné veřejnosti měla za následek intenzivnější zájem médií včetně celostátních a ohrožené výpravní budovy se staly aktuálním společenským tématem. V reakci na přístup Správy železnic k výpravním budovám, které se nachází ve špatném technickém stavu, vznikla v roce 2020 v Ústavu dopravních systémů Fakulty dopravní ČVUT práce Štěpána Mládka Výpravní budovy – návrh vhodného využití, uspořádání a vybavení výpravních budov v České republice. Autor ji vypracoval v rámci studentského projektu Moderní trendy v železniční dopravě. Téma stavebního dědictví železnice rezonuje také na sociálních sítích, kde se sdružuje několik tisíc příznivců, například ve facebookových skupinách Budovy železničních nádraží a zastávek – využití, opravy, novostavby, Zachraňme nádraží, Železniční archeologie či Depa, výtopny, remízy, točny. Dalšími aktéry jsou jednotlivé spolky a muzea, pečující o konkrétní stavby a drážní areály. K významným paměťovým a sbírkotvorným institucím náleží Železniční muzeum Národního technického muzea, které vzniklo v roce 2000.

O stavebním dědictví železnice, jeho stavu a přístupu k němu vypovídají také statistické údaje. V databázi Registr průmyslového dědictví VCPD FA ČVUT je aktuálně evidováno přes 18 000 objektů, z toho kolem 1 500 nádraží. Památkový katalog Národního památkového ústavu eviduje na 100 nádraží, která jsou jako kulturní památky chráněná státem. V roce 2012 vlastnil stát prostřednictvím svých drážních organizací na 6 000 drážních budov, z toho bylo 1 000 nádraží. Železniční síť České republiky má délku 9 000 km a patří k desáté nejhustší v Evropě. V roce 2019 bylo na železnici u nás odbaveno na 186 milionů cestujících.

literatura:

Emil Hlaváček – Benjamin Fragner (eds.), Industriální architektura / Nevyužití dědictví, Praha 1990.

Benjamin Fragner – Alena Hanzlová, Industriální stopy / Architektura konverzí průmyslového dědictví v České republice 2000–2005. Katalog výstavy. Vestiges of Industry / Architectural Conversion of Industrial Heritage in the Czech Republic, Praha 2005.

Petr Vorlík (ed.), Druhý dech průmyslové architektury. Katalog výstavy, Praha 2007.

James Douet (ed.), Industrial Heritage Re-tooled, The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation, Lancaster 2012.

Benjamin Fragner – Vladislava Valchářová, Industriální topografie / Architektura konverzí, Česká republika 2005–2015. Industrial Topography / The Architecture of Conversion, Czech Republic 2005–2015, Praha 2014.

Tomáš Šenberger – Lenka Popelová (eds.), Železniční dědictví / Od velké minulosti k budoucí využitelnosti, Praha 2018.

Benjamin Fragner (ed.), místo_tvar_program / Industriální situace / Architektura konverzí, Praha 2021.